

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Андрій Мельник

**ПРАВО НА СВОБОДУ
ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ
АСПЕКТИ**

Монографія

Львів
2023

УДК 341.231.14:342.727

М 48

Рецензенти:

В. Н. Денисов – проф., член-кореспондент Академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу міжнародного права та порівняльного правознавства Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України;

М. М. Микієвич – д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка, Заслужений юрист України, Академік Академії наук вищої школи України.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Протокол № 46/4 від 26 квітня 2023 року*

Мельник Андрій

М 48

Право на свободу вираження поглядів: міжнародно-правові аспекти : монографія / Андрій Мельник. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. – 384 с.

ISBN 978-617-10-0775-8

Досліджено питання міжнародно-правового регулювання права на свободу вираження поглядів. Проведено історико-філософський аналіз свободи вираження поглядів як явища, досліджено перші норми, які регулюють свободу вираження поглядів.

Розглянуто нормативний зміст права на свободу вираження поглядів, детально проаналізовано основні елементи цього права, положення про структуру свободи вираження поглядів, яке розкрито через аналіз трьох елементів – об'єкта, суб'єкта, змісту.

Охарактеризовано обмеження свободи вираження поглядів, що передбачені в міжнародно-правових актах, розкрито позитивні обов'язки держав щодо забезпечення права на свободу вираження поглядів. Розроблено та сформульовано перелік позитивних зобов'язань держав у сфері забезпечення свободи вираження поглядів.

Окрему увагу приділено питанню про інституційний механізм захисту права на свободу вираження поглядів. Детально розкрито особливості регулювання цього права й універсальними, й регіональними міжнародними органами.

Для студентів, викладачів, науковців, співробітників правоохоронних органів та всіх, хто цікавиться міжнародним правом.

УДК 341.231.14:342.727

© Мельник Андрій, 2023

ISBN 978-617-10-0775-8

© ЛНУ ім. Івана Франка, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	9
1.1. Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання свободи вираження поглядів.....	9
1.2. Поняття свободи вираження поглядів у міжнародному праві та основні підходи до її розуміння.....	41
1.3. Свобода вираження поглядів у системі прав людини.....	69
Висновки до розділу.....	93
Розділ 2. НОРМАТИВНИЙ ЗМІСТ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ.....	97
2.1. Основні елементи свободи вираження поглядів	97
2.2. Обмеження свободи вираження поглядів у міжнародному праві	125
2.3. Позитивні обов'язки держав щодо забезпечення свободи вираження поглядів	168
Висновки до розділу.....	205
Розділ 3. ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ.....	209
3.1. Інституційний механізм реалізації свободи вираження поглядів на універсальному рівні.....	209

3.2. Інституційний механізм захисту свободи вираження поглядів у європейській системі захисту прав людини	242
3.3. Особливості реалізації права на свободу вираження поглядів у Міжамериканській системі захисту прав людини	266
3.4. Особливості правового регулювання свободи вираження поглядів у Африканській системі захисту прав людини	293
Висновки до розділу	319
ВИСНОВКИ	324
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	333

ВСТУП

Однією з тенденцій розвитку міжнародного права впродовж останніх десятиліть є розширення сфери його дії через долучення до неї відносин, які раніше були предметом виключного регулювання національного права. Це простежується щодо захисту прав людини, зокрема права на свободу вираження поглядів (далі – СВП). Таке право посідає чільне місце в системі прав людини, оскільки водночас з іншими становить підґрунтя для побудови демократії та громадянського суспільства. І хоча це право в тому чи іншому вигляді відоме ще зі стародавніх часів (наприклад, політична система Афін формувалася саме на принципі свободи слова), воно постійно було об'єктом посягань держави чи окремих осіб. І якщо до початку 90-х рр. ХХ ст. основні посягання на СВП простежувалися з боку держави, то з розвитком науково-технічного прогресу ними стали приватні особи, зокрема власники засобів масової інформації. Додаткові проблеми виникли у зв'язку з поширенням інтернету, зокрема соціальних мереж та маніпуляціями з громадською думкою зі сторони інтернет-гігантів під час виборів.

Становлення та розвиток СВП відбувався паралельно з еволюцією ідеї захисту прав людини та охоплював доктринальний (висвітлення основних ідей у доктрині філософії, а згодом – права), національний (закріплення

у національному законодавстві ідей, які розробили вчені-філософи та правники) і міжнародний (перенесення цих норм у міжнародно-правові акти) процеси. Еволюції ідеї СВП містить низку основних етапів: 1) від найдавніших часів до появи перших держав (свобода обмежувалася лише релігійними нормами); 2) період стародавніх демократій – Афіни, Стародавній Рим (розквіт СВП – вона гарантується законодавчо, водночас з'являються перші законодавчі обмеження свободи слова); 3) Темні віки (суттєве обмеження СВП, передусім церквою та волею сюзерена); 4) епоха Відродження і Просвітництва XVIII–XIX ст. (поява концепції прав людини, перші випадки закріплення свободи слова в конституціях держав); 5) період всезагального визнання свободи слова XIX–XX ст. (свобода закріплювалася в більшості національних законодавств держав світу, встановлювалися критерії її законного обмеження); 6) післявоєнний період – 1945 р. і дотепер (поява міжнародно-правових механізмів захисту права на СВП).

СВП становить основу для реалізації низки інших прав та свобод людини, зокрема свободи віросповідання, свободи асоціації (об'єднань), свободи мирних зібрань, деяких судових гарантій та ін. Причому на практиці часто виникає потреба у відмежуванні цієї свободи від інших прав і свобод.

Окрім наукового інтересу, досліджувана проблема набула важливого практичного значення для України з урахуванням повномасштабного вторгнення РФ на суверенну територію України та запровадження режиму воєнного стану. У зв'язку з цим Україна відступила від зобов'язань, що випливають із Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ) та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права

1966 р. (далі – МПГПП), зокрема, обмежила доступ до окремих російських інтернет-ресурсів.

У міжнародному праві на нормативному та доктринальному рівнях відсутнє єдине визначення СВП. Окрім того, відсутній єдиний термін, який би охоплював це поняття. Одночасно зі свободою вираження поглядів часто застосовуються терміни «свобода слова», «свобода думки», які залежно від випадку можна вважати синонімами або ж одним з елементів СВП. Така ситуація загалом притаманна і для національного права.

Більшість міжнародно-правових і національних актів, визначаючи це право, обмежуються переліком кількох його ознак. Проте аналіз доктринальних положень і практики в цій сфері дає змогу узагальнити, що СВП – суб'єктивне, природне право людини, яке має абсолютний характер і передбачає можливість особи шукати, отримувати і поширювати інформацію й ідеї (погляди, переконання, концепції тощо) в будь-якій формі (усно, письмово, за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами – на свій вибір) та виявлятися і в активній, і в пасивній поведінці.

Теорія і практика права сформулювала безліч концепцій розуміння СВП. Їх можна розподілити на дві групи. Першу становлять концепції, в основу яких покладена ідея саморегулювання; головні з них – ринку ідей, соціального обміну, суспільної корисності. До другої групи належать концепції, що передбачають певний ступінь контролю з боку держави чи інших інститутів влади. Критерієм для такого контролю слугують певні цінності, котрі у виняткових випадках можуть конкурувати зі СВП. Ця група охоплює концепції чотирьох цінностей (та дихотомії висловлювань як її підвид), політичного процесу, індивідуальної самореалізації, а також релігійну концепцію.

Захист СВП на міжнародному рівні здійснюється у межах універсальної та регіональних систем захисту прав людини з використанням усіх наявних у цих системах механізмів. З-поміж особливостей такого механізму варто виокремити те, що він охоплює і договірні, й конвенційні органи та, зазвичай, містить і органи з консультативно-дорадчими функціями, і судові (квазісудові) органи.

Наукове видання

МЕЛЬНИК Андрій Володимирович

**ПРАВО НА СВОБОДУ
ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ
АСПЕКТИ**

Монографія

Редактор *Юлія Глиняна*
Комп'ютерне верстання *Світлани Сенік*
Обкладинка *Василя Рогана*

Формат 60x84/16, Ум. друк. арк. 22,32. Тираж 300 пр. Зам.

Видавець та виготовлювач:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.